

Recenzió

Mászlainé Nagy Judit

Gabriele Kasper & Kenneth Rose:
Pragmatic Development in a Second Language

Michigan: Blackwell, 2002

A monográfia címe magyarul: *Pragmatikai fejlődés a második nyelv tanulása során*. A cím két kérdést is felvet: 1. Mit értünk pragmatikai fejlődésen? 2. Miért kell ezzel a témával foglalkozni az idegen nyelv tanulása kapcsán?

Azt tudjuk, hogy a pragmatika a nyelvhasználatot tanulmányozza. Az azonban korántsem olyan egyértelmű, hogy mit értünk a pragmatikai fejlődés tanulmányozásán. Sokáig a pragmatikai fejlődés tanulmányozása mindössze annak a kérdésnek a megválaszolásából állt, hogy a gyerekek hogyan sajátítják el azt a tudást, mely a személyközi szituációkban létrejövő beszélgetésekhez szükséges. Azokra a kérdésekre keresték a választ, hogy mikor jelennek meg bizonyos készségek, és ezeket a készségeket milyen folyamatok által sajátítja el a gyerek (Nino & Snow 1996, 4). A gyerekek nyelvelsajátítását vizsgáló kutatási területek mellett azonban a pragmatikai fejlődés tanulmányozása egy másik terület, a köztes nyelvi pragmatika (interlanguage pragmatics) figyelmének is a középpontjába került. A köztes nyelvi pragmatikát az idegen nyelvet beszélők nyelvhasználata érdekli a második nyelv kapcsán, illetve az, hogy a nyelvet nem anyanyelvként beszélők miként sajátítják el a nyelvi cselekvési mintákat a második nyelv tanulása során. Ezen a ponton arra a kérdésre is választ kapunk, hogy miért kell ezzel a témával foglalkozni. A válasz az, hogy azért, mert a fentebb említett kutatási témák eredményei alapul szolgálnak arra, hogy a nyelvtanulók pragmatikai kompetenciáját fejleszteni tudják a pedagógusok a sikeres nyelvhasználat érdekében. A pragmatikai fejlődés empirikus feltérképezése mellett szükség van a kutatások elméleti megalapozására is. Amennyiben mindkettő rendelkezésünkre áll, következhet a módszertan kidolgozása. Mivel a nyelvtanulás során végbemenő pragmatikai fejlődéssel foglalkozókat e három terület érinti (adatgyűjtés, elméleti megalapozás, módszertani kérdések), az ő számukra a jelen monográfia a legjobb kiindulási pont, hiszen amellett, hogy beszámol a jelenlegi kutatási eredményekről, elméleti álláspontokról, interdiszciplináris kutatási programokat, lehetőségeket vázol fel, ami a jövőre vonatkozólag útmutatást ad.

Noha a második nyelvet tanulók pragmatikai képességének fejlődéséről az elmúlt években több átfogó munka is született (Kasper & Schmidt 1996; Bardovi-Harling 1999; Kasper & Rose 1999), a második nyelvet vagy idegen nyelvet tanulók pragmatikai fejlődéséről a kötet megjelenéséig nem született olyan munka, mely a téma teljes körű összefoglalásának igényével készült volna. Gabriele Kasper Richard Schmidt-tel a *Studies in Second Language acquisition*

folyóirat egyik tematikus számában (*The Development of Pragmatic Competence*)¹ már ismertette a köztes nyelvi pragmatikán belül a pragmatikai fejlődéssel kapcsolatos témákat. Ez a bő húsz oldalas cikk azonban inkább csak egy rövid áttekintés, mely a második nyelv elsajátítása és a kultúraközi pragmatika közötti kapcsolatot taglalja anélkül, hogy a témát részletesen körüljárna. Bardovi-Harling írásának (Bardovi-Harling 1999) központi témája a pragmatikai kompetencia elsajátítása. Ez a program haladó szintű nyelvtanulók pragmatikai képességét térképezi fel azért, hogy a nyelvtani és pragmalingvisztikai alrendszerek egymáshoz való viszonyát tárja fel. Végül a monográfia előzményeként Kasper és Rose cikke (Kasper & Rose 1999) érdemel említést. Tanulmányukban a pragmatika szerepét vizsgálják a második nyelv elsajátítása kapcsán olyan szempontból, miszerint a pragmatika a kommunikatív tudás egyfajta típusát reprezentálja. Mindemellett a pragmatikát önmagában is az idegen nyelv tanulás tárgyának tekintik. Szerintük a második nyelv pragmatikai használata az SLA-n² belül a köztes nyelvi szintaxissal, illetve a szótanulással foglalkozó területek mellett e tudományág vizsgálatainak fontos részterülete. E rövid összefoglalóból is kitűnik, hogy ezek a munkák a pragmatikai fejlődést a második nyelv tanulásán csak részleteiben érintik. Ha azonban valaki az idegen nyelvet tanulók pragmatikai kompetenciájának fejlesztésével foglalkozik, illetve az ugyanazt a nyelvet beszélő, de különböző kulturális háttérrel rendelkező nyelvhasználók pragmatikai kompetenciájának fejlődését szeretné vizsgálni, annak célszerű első lépésként átfogó jelleggel tájékozódnia, amihez a következőkben ismertetett kötet kiindulási alapul szolgálhat.

A recenzió témájaként szolgáló monográfia a *Language Learning Monograph* sorozat egyik kötete. A *Language Learning* folyóirat témája a tág értelemben vett nyelvtanulási folyamat. Olyan tudományos cikkeket publikál, melyek szisztematikusan alkalmazzák a pszichológia, a nyelvészet, a kognitív tudományok, a pedagógia, az idegtudomány, az etnográfia, a szociolingvisztika, a szociológia és a szemiotika kutatási módszereit. A folyóirat a nyelvtanulás alapvető elméleti aspektusaival foglalkozik. Ezek közé tartozik a gyermekek nyelvvelsajátítása, a második nyelv illetve az idegen nyelv elsajátítása, a kétnyelvűség, a nyelvi reprezentációk az elmében, a kultúra, a kogníció, a pragmatika és a különböző csoportok egymással való kapcsolatainak tanulmányozása. 1994 óta az előfizetés évenként megjelenő pótköteteket is tartalmaz, a *Best of Language Learning* és a *Language Learning Monograph* sorozat egy-egy kötetét. 2006-tól pedig egy két évenként megjelenő kötettel egészül ki: ez a *Language Learning-Max Planck Institute Cognitive Neurosciences*.

A *Pragmatic Development in Second Language* című kötet a második-, helyesebben az idegen nyelvet tanulók pragmatikai képességének elsajátítását tárgyalja egy egész könyvnyi terjedelemben. A kötet szerzői Gabriele Kasper és Kenneth Rose. Gabriele Kasper a hawai-i egyetem professzoraként a szociális élet félreértéseit és a kommunikációs stratégiákat tanulmányozza, a kultúraközi pragmatikával és a második nyelv elsajátításának kérdéseivel foglalkozik. Kenneth Rose egyik kutatási területe szintén a kultúraközi pragmatika és a második nyelv elsajátítása. Ő az Illinois at Urbana-Champaign egyetem alkalmazott nyelvészeti tanszékén adjunktus, és a Hong Kong-i egyetemen is dolgozik tanársegédként, angol és kommunikáció szakos hallgatókat tanít³.

¹ Kasper, G. & Schmidt, R. (1996): Developmental issues in interlanguage pragmatics. *Studies in Second Language Acquisition* 18: 149-169.

² Second language acquisition = a második nyelv elsajátítása

³ <http://www.blackwellpublishing.com/book.asp?ref=9780631234302&site=1>

A szerzőpáros által összeállított kötet ismerteti a második nyelvet tanulók pragmatikai fejlődésének tudományos és empirikus megközelítéseit, valamint olyan tudományos eredményekről számol be, melyek a pragmatikai és nyelvtani fejlődés kapcsolatáról adnak számot. A kötet ezen kívül tárgyalja a különböző nyelvtanulási kontextusok szerepét, a tanítás hatását a pragmatikai képességek fejlődésére és az egyéni különbségeket. Aki ezt a monográfiát a kezébe veszi, az átfogó tudományos áttekintést kap a második nyelvet tanulók pragmatikai képességének fejlődését vizsgáló tanulmányok jelenlegi eredményeiről.

A könyv kilenc fejezetből áll. Minden egyes fejezetet összefoglaló követ, ami nemcsak hogy megkönnyíti az olvasást, de az egyes témák átgondolását is lehetővé teszi.

A monográfia első fejezete bevezetés a második nyelv elsajátításának pragmatikájához. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a korábbi tanulmányok a nem anyanyelvi beszélők pragmatikáját a második nyelv használatának szemszögéből vizsgálták, nem a fejlődés alapján. Jelen írás azonban ez utóbbit célozza meg. Az 'Interlanguage pragmatics'⁴ kutatói ebben a fejezetben definiálják kutatási területüket, és meghatározzák, hogy a monográfia az 'interlanguage pragmatics'-on belül is a második nyelv használatával illetve tanulásával, valamint a második nyelvet tanulók pragmatikai fejlődésével foglalkozik. Az itt felmerülő kérdések Kasper és Schmidt (Kasper & Schmidt 1996) egy korábbi írásában is megfogalmazódtak, de ezúttal más megvilágításba kerülnek. Ezeket most nem részletezem, hiszen az egyes fejezetek éppen az említett kérdéseket tárgyalják, így a későbbiekben szólok róluk.

A második fejezet címe: 'A második nyelv pragmatikai fejlődésének elméletei'. Ez a rész a pragmatikai fejlődéssel foglalkozó elméleti irányzatok közül azokat tekinti át, melyek a tanulás folyamatával foglalkoznak (ellentétben a leíró tanulmányokkal). Ez utóbbiakat a kötet szerzői két csoportra osztják. Az egyik csoportba a pszichológia irányzatán belül megalkotott akkulturációs modell és a kognitív feldolgozás modellje tartozik, a másik csoportot pedig a szociális gyakorlat elméletei alkotják: a szociokulturális elmélet, a nyelvi szocializáció elmélete és az interakciós kompetencia megközelítései. Az akkulturáció fogalma⁵ a tanuló szociális és pszichológia integrációját jelenti a célnyelvi csoportba. Az *akkulturációs modell* egy kauzális modell, melyben vannak bizonyos szociális változók, és az akkulturáció, valamint a nyelvi teljesítmény összefüggnek. Ez a modell statikus és az individuális jelleget hangsúlyozza. A szerzők szerint ezzel az elképzeléssel az a gond, hogy nem specifikálja, hogyan megy végbe a pragmatikai tanulás, és noha a szociális tényező kauzális, elválasztható a nyelvtanulás folyamatától. Az első csoporton belül a második modell a *kognitív feldolgozás* modellje. Ez magában foglalja mind az események felismerését, mind pedig az általános elvek, szabályok, minták értését. Kasper és Rose szerint ez a modell a szociális gyakorlat elméleteivel együtt alkalmas a második nyelv pragmatikája tanulásának magyarázatára (amennyiben ezek a situációs interakciós alkalmazáshoz kapcsolódnak). A *szociokulturális elmélet* alapján a szociális interakciót a nyelv közvetíti, így a tanuló a különböző tevékenységekben való részvétel során tesz szert új képességekre. A *nyelvi szocializáció* olyan folyamat, mely során a gyerekek a nyelv által szocializálódnak. Noha a nyelvi szocializáció elmélete integrálja a szociokulturális elméletet, irányultsága antropológiai és nem pszichológiai vagy pszicholingvisztikai. A szociális gyakorlat elméletei közül a második fejezet az *interakciós kompetenciát* tárgyalja utolsóként. Az interakciós kompetencia cél és folyamat, mely nem individuális, hanem a résztvevők közös produktuma, szociális gyakorlathoz kötött.

⁴ Köztesnyelvi pragmatika.

⁵ Schumann, J.H. (1978): The acculturation model for second language acquisition. In: Gringas, R.C. (ed.): *Second language acquisition and foreign language teaching*. Arlington, VA: Center for Applied Linguistics.

Az egyes elméletek felvázolását követően a harmadik fejezet a pragmatikai fejlődés különböző megközelítéseiről ad számot módszertani szempontból. A deskriptív nyelvészet, a szociológia, a nyelvi antropológia, a nyelvi szocializáció, a 'developmental pragmatics', a kognitív pszichológia, a szociálpszichológia, a kommunikációkutatás, a kultúraközi kommunikáció és az 'interlanguage pragmatics' nézőpontjaival ismerkedhetünk meg. Az adatgyűjtés eltérő módszereit a kötet szerkesztők három fő típusba sorolják. Ezek a szóbeli diskurzus, a kérdőívek és a magánbeszámolók írásos, illetve szóbeli formái. Ez a három típus a természetes beszélgetéshez viszonyított helyzetük alapján különül el. Az első típusba tartoznak az autentikus diskurzusok, a mesterségesen előidézett beszélgetések (szociolingvisztikai interjú, konverzációs feladatok) és a szerepjáték. A második csoportba háromféle típusú kérdőív tartozik: a diskurzuskiegészítő, a feleletválasztós és a skaláris jelölés. Végül a harmadik típusba a magánbeszámolók tartoznak, melyek adatai az interjúkból, a verbális protokollokból és az írott vagy magnószalagon rögzített naplókából nyerhetők. Kasper és Rose szerint fontos a módszer és a feladat megfelelő párosítása, mindazonáltal a többmódszeres megközelítések megbízhatóbb képet nyújtanak a pragmatikai fejlődésről.

A negyedik fejezet címe: 'Fejlődési sémák a második nyelv pragmatikájában'. Ezek a sémák tartalmazzák a pragmatikai megértés, a pragmatikai- és diskurzuskészségek illetve a beszédaktusok fejlődési sémáit. A pragmatikai megértés az implikaturák megértését foglalja magában, a forma és a funkció társítását. A kérés stratégiáit tanulmányozva például megállapították, hogy kezdő szinten a tanulók a direkt stratégiákat és a formális beszédet részesítik előnyben, majd fokozatosan közelítenek a konvencionális indirektség felé, s a fejlődés előrehaladtával a kérés különböző módozatait használják különböző funkciókra. A pragmatikai képesség fejlődésének vizsgálatához az előbbinél jobb területnek bizonyul a pragmatikai- és diskurzusképesség vizsgálata. Ezen a téren a visszacsatolások fejlődésének hat lépcsőjét állapították meg, aminek részletezésétől most eltekintek. Ehelyett a beszédaktusok pragmatikai fejlődésének fokozatairól számolok be, melyek a kérés esetében a következők: 1. meghatározóan kontextusfüggő, nincs szintaxis és nincs kapcsolódó cél 2. analízatlan kifejezések, felszólítások 3. kifejezések beágyazása a produktív nyelvhasználatba, áttérés a konvencionális indirektségre 4. a pragmalingvisztikai készlet gazdagítása új kifejezésekkel, összetettebb szintaxis, enyhítés használata 5. a kérés erejének finomítása a résztvevők, a célok és a kontextus függvényében. A fejezet zárásaként a pragmatikai transzfer (átvitel) és a fejlődés kapcsolatáról olvashatunk.

A következő fejezet a pragmatikai és a nyelvtani fejlődés kapcsolatával foglalkozik. A szerzők két állásponttal ismertetnek meg minket. Az egyik szerint a pragmatikai fejlődés megelőzi a nyelvtant, a másik szerint a nyelvtani fejlődés előzi meg a pragmatikait. Ez a fejezet ráirányítja figyelmünket arra is, hogy a felnőttek a második nyelv elsajátításakor már rendelkeznek bizonyos diskurzusbeli, pragmatikai és szociolingvisztikai kompetenciával, illetve, hogy a nyelvtanulók nyelvtani tudásukat nem úgy használják, ahogyan azt az anyanyelvi nyelvhasználók teszik. Így például megvan a nyelvtani tudás, de hiányzik az illokúciós erő kifejezésének és módosításának megfelelő használatára vonatkozó tudás. Nincsenek birtokában a nem konvencionális pragmalingvisztikai funkciók kifejezéséhez szükséges nyelvtani tudásnak, és még ha tisztában is vannak a nyelvtan és a pragmalingvisztikai funkció alkalmazásával, nem biztos, hogy ehhez a célnyelvnek megfelelő szociopragmatikai használat társul. Éppen ezért az elsajátítás egyes lépcsőfokain a tanulónak különböző feladatai vannak. Kezdő szinten az lesz a feladat, hogy a nyelvtani eszközöket elsajátítsa a már meglévő pragmatikai

kategóriák kifejezéséhez. Később lényegessé válik a nyelvtani tudás és a pragmatikai jelentés összekapcsolása.

A hatodik fejezet azt tárgyalja, hogy a különböző tanulási környezetek hogyan befolyásolják a pragmatikai fejlődést. Ilyen kontextus például a célnyelvi országban való tartózkodás. A vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy nem a célnyelvi országban való tartózkodás a lényeges tényező, hanem inkább azok a helyzetek, tevékenységek vannak hatással a pragmatikai fejlődésre, amelyekben a nyelvtanuló részt vesz. A nyelvtanulás kontextusának tárgyalása során a fejezet központi kérdése az is, hogy a tanítási órák hogyan segíthetik elő a pragmatikai fejlődést. Ezzel a kérdéssel ez a fejezet be is vezeti a következő nagy témakört: a tanítás szerepét a második nyelv tanításában. Ez a hetedik fejezet három fő kérdés megválaszolása köré csoportosul. Az első kérdés az, hogy tanítható-e a pragmatika. A válasz igen. A második kérdés arra vonatkozik, hogy a pragmatika tanításával lehet-e olyan eredményeket elérni, melyek a tanórának tudhatók be. Erre a kérdésre a mérési eredményekből kaphatunk választ: igen, a tanóra instrukciói hasznosabbak annál, mintha nem lennének. Végül az utolsó kérdés arra keresi a választ, hogy van-e különbség az explicit és implicit tanítás eredményeit tekintve? A mérésekből kiderül, hogy az explicit instrukció hatásosabb, de csak abban az esetben, ha a gyakorlati alkalmazásra is lehetőség van. A fejezetet összefoglaló részben a kötet szerzői azt indítványozzák, hogy a pragmatika tanítása hatékonyságának vizsgálatához a különböző elméleti szempontokat hasznosítva újabb kutatási módszereket fejlesszenek/fejlesszünk ki.

A nyolcadik fejezet a pragmatikai fejlődés egy kevésbé kutatott területére irányítja a figyelmet: az egyéni különbségekre. Az individuális jellegzetességek közül a fejezet Ellist követve a kor, a nem, a motiváció, a szociális és pszichológiai távolság és a szociális identitás tényezőit emeli ki az elsajátítandó nyelv viszonylatában. Ezeket a tényezőket pozitivisták szempontból, illetve különböző heterogén megközelítések (emocionalista, konstruktivisták) szempontjai szerint vehetjük figyelembe. Az identitás tárgyalása során a szerzők egy szociálpszichológiai megközelítést, Goffman énréprezentációs elképzelését tárgyalják részleteiben, mivel ez jól használható a második nyelv pragmatikai és szociolingvisztikai használatának illetve tanulásának elemzése tekintetében. Kasper és Rose a fejezet végén megállapítják, hogy a kutatók különböző stratégiákat választanak az elmélet és a kutatás összekapcsolására. Arra a következtetésre jutnak, hogy a konverzációelemzés tudománya bizonyul a leginkább ígéretesnek arra, hogy kapcsolatot teremtsen az interakció, a szociális azonosság és a második nyelv tanulása között.

Az utolsó, kilencedik fejezet a kötet szerkesztőinek utószava. Ebben a részben a két tudós summázza a monográfiában tárgyalt elméleteket, eredményeket, és három témakört javasol, melyek a jövőben kutatásra érdemes területek lehetnek. Az első kérdés arra vonatkozik - különös tekintettel a szociális környezetre és az egyéni különbségekre -, hogy hogyan megy végbe a pragmatikai fejlődés, a diskurzus fejlődése és a szociolingvisztikai képességek fejlődése különböző szociokulturális feltételek mellett. A második témakör a tanulók bizonyos idő elteltével lezajló pragmatikai és nyelvtani fejlődésének összehasonlítására tesz javaslatot. Végül Kasper és Rose harmadik javaslata arra vonatkozik, hogy a különböző elméleteket, elképzeléseket hogyan lehet a tanítási gyakorlatba átültetni.

A monográfia végén 28 oldalas bibliográfiát tanulmányozhatunk, mely felsorakoztatja azokat az írásokat, melyek a pragmatikai fejlődés tanulmányozása kapcsán segítségünkre lehetnek.

Azt gondolom, aki ezt a monográfiát elolvassa, kitűnő összefoglalást kap a pragmatikai fejlődés vizsgálatának lehetőségeiről, irányairól. A könyv olyanok számára készült, akik már

rendelkeznek egyfajta pragmatikai háttértudással, hiszen a fejtegetéseket csak akkor érthetjük meg, ha ismerjük az egyes elméletek alapjait⁶. Figyelembe véve azonban, hogy a monográfia célja a pragmatikai fejlődés témájának széleskörű áttekintése a második nyelv tanulása kapcsán, az elméletek részletes tárgyalása szétfeszítené a könyv kereteit.

Irodalom

- Bardovi-Harling, K. (1999): Exploring the interlanguage pragmatics: a research agenda for acquisitional pragmatics. *Language Learning* 49: 677-713.
- Kasper, G. & Blum-Kulka, Sch. (1993): *Interlanguage Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Kasper, G. & Schmidt, R. (1996): Developmental issues in interlanguage pragmatics. *Studies in second language acquisition* 18: 149-169.
- Kasper, G. & Rose, K.R. (1999): Pragmatics and SLA. *Annual review of applied linguistics* 19: 81-104.
- Kasper, G. (2001): Four perspectives on L2 pragmatic development. *Applied linguistics* 22/4: 502-530.
- Nino, A. & Snow, C.E. (1996): *Pragmatic Development*. Oxford: Westview Press.

⁶ Ezen a ponton meg kell azonban említeni, hogy a monográfia megjelenése előtt egy évvel Gabriele Kasper egyik cikkében (Kasper 2001) a kötetben felvázolt elméleti kereteket részletesebben is tárgyalja, illetve a pragmatikai fejlődés két elméletéről már egy korábbi könyvben (Kasper & Blum-Kulka 1993) is beszámol.